

WORKSHOP ON KANT & BIOETHICS

Rethymno, 20th January 2009

Θεόδωρος Πενολίδης, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Η Έννοια του Προσώπου στην Ηθική Φιλοσοφία του Immanuel Kant.

Η χαρακτηριστική έννοια της *Υπερβατολογικής Διαλεκτικής* του Immanuel Kant είναι εκείνη της *υπερβατολογικής φαινομενικότητας*. Η *Υπερβατολογική Διαλεκτική*, καθώς διερευνά την πηγή της αυταπάτης και της φαντασιοκοπίας, αποκαλύπτει τον *καθαρό Λόγο* ως την έδρα του φαίνεσθαι, το οποίο συντελεί ώστε η χρήση της διάνοιας να παρασύρεται στην πλάνη και την αυταπάτη. Η φαινομενικότητα που δημιουργούν οι υπερβατικές κρίσεις και οι συλλογισμοί για να προφασίζονται την αλήθεια είναι κατά την ρήση του Kant φυσική, αναπόφευκτη και ανεκρίζωτη ανάγκη του καθαρού Λόγου. Διότι η φαινομενικότητα αυτή ρυθμίζεται προς έναν «τελικό σκοπό» του καθαρού Λόγου και εκπηγάει από την δομή οργάνωσης και λειτουργίας του. Ο καθαρός Λόγος γεννά με την μορφή της υπερβατολογικής φαινομενικότητας σοφίσματα, παραλογισμούς, αντινομίες, αποδεικτικές και συλλογιστικές υφαρπαγές, καθώς, μόνον όταν επιχειρεί την αλλοτρίωση των διανοητικών προσδιορισμών, μπορεί να οδηγηθεί στις ρυθμιστικές ιδέες και πρακτικές θεμελιώδεις έννοιες.

Το κείμενο της *Κριτικής του καθαρού Λόγου* έχει μια χαρακτηριστική ιδιαιτερότητα η οποία οδήγησε πολλές φορές σε παρανοήσεις: δεν εκθέτει με την μεγαλύτερη δυνατή σαφήνεια την αιτία που υποκινεί τον Λόγο να επιζητεί τον «σκόπιμο προσανατολισμό της διάνοιας» (B 672), δηλαδή την ευθυγράμμιση της διάνοιας προς έναν ορισμένο σκοπό που εξυπηρετεί πάντοτε την ενοποίηση των κατευθυντήριων γραμμών της γνώσης, δεν εξηγεί δηλαδή επαρκώς το θεωρητικό έλλειμμα της *Υπερβατολογικής Αναλυτικής*, που δεν είναι άλλο από την ανεπάρκεια της *κατηγοριακής διάνοιας* να ενοποιήσει τους πολλαπλούς νόμους της εμπειρίας. Το πλήθος των συνθέσεων της *εποπτείας* και της *διάνοιας* χρειάζεται γι' αυτό την τέλεση καινούργιων πράξεων ολοκλήρωσης.

Ότι αυτή ακριβώς είναι η λειτουργία των ιδεών, ως ρυθμιστικών ερευνητικών αξιωμάτων, δηλώνει ρητά το χωρίο B 673. Σύμφωνα με αυτό, η ιδέα αποτελεί αίτημα της πλήρους ενότητας της εμπειρίας, λιγότερο λόγω μιας αθροιστικής πληρότητας και περισσότερο λόγω της συστηματοποίησης που προσφέρει στη γνώση.

Στο ίδιο το κείμενο της *Υπερβατολογικής Διαλεκτικής* μένει, ωστόσο, διαφορούμενο, αν διαμέσου της αναγκαίας υπερβατολογικής φαινομενικότητας οδηγούμαστε στις

ρυθμιστικές ιδέες ή, αν η υπερβατολογική φαινομενικότητα γεννιέται, πολλώ μάλλον, από την παρανόηση της φύσης των ιδεών ως ρυθμιστικών, ερευνητικών αξιωμάτων.

Η *ελευθερία*, δηλαδή η αυτονομία κάθε ορθολογικότητας, ως η θεμελιώδης έννοια της καντιανής ηθικής, στηρίζεται στο *υπερβατολογικό φαίνεσθαι* και ως τέτοια αποτελεί ρυθμιστική ιδέα του καθαρού Λόγου. Η διαλεκτική, επομένως, διερευνά την γέννηση αυτής της πρακτικής έννοιας από τον θεωρητικό Λόγο. Η ελευθερία κατά τον Kant δεν υπόκειται στους όρους της *αισθητικότητας* (εμπειρίας) και δεν είναι *φαινόμενο*, αλλά *πράγμα καθ' εαυτό*, νοητό ον. Παρ' όλο τούτο δεν μπορούμε και δεν πρέπει να θεωρήσουμε αδύνατο - *in sensu logico* - το νοητό αυτό ον, διότι αυτό ακριβώς αποτελεί κατά τον Kant τον ακρογωνιαίο λίθο της ηθικής φιλοσοφίας και κατ' επέκτασιν ολόκληρης της φιλοσοφίας.

Στην ομιλία μου επιχειρώ τον προσδιορισμό του μη-εννοιακού χαρακτήρα της ελευθερίας στο πλαίσιο της καντιανής θεωρίας περί του προσώπου. Το «μη εννοιακό» δεν σημαίνει στον Immanuel Kant το «μη έλλογο», αλλά, πολλώ μάλλον, παραπέμπει σε μια παραγωγή του έλλογου εκείθεν της διανοητικής έννοιας. Η διανοητική έννοια συνοδοιπορεί πάντοτε με την εξαντικειμένιση. Η ελευθερία βρίσκεται εκείθεν της διανοητικής έννοιας, καθότι δεν μπορεί να γίνει αντικείμενο της διανοητικής γνώσης. Η ελευθερία δεν είναι το αντικείμενο της γνώσης, αλλά η *μεσότητα* που ενεργοποιεί την γνώση χωρίς να είναι δυνατόν η γνώση να αποβλέπει αντικειμενικά σε αυτήν. Υπό αυτό το πρίσμα, η ελευθερία είναι η βασική έννοια της *αυτοσυνείδησης του Λόγου* και συμπίπτει με το ίδιο το πρόσωπο.

Κατά τον Immanuel Kant, το πρόσωπο είναι αυτοσκοπός και απομακρύνεται από κάθε εξαντικειμένιση. Η ακύρωση της συνειδητής απόβλεψης στο πρόσωπο καθιστά αναγκαίο ένα βασίλειο της ελευθερίας, δηλαδή έναν κοινό κόσμο των νοητών όντων (ελεύθερων προσώπων), στο πλαίσιο του οποίου αυτά δεν μπορούν παρά να αναγνωρίζουν αμοιβαία το ένα το άλλο. Το βασίλειο αυτό πραγματοποιείται από το θετό δίκαιο, το οποίο επιζητεί την αναγνώριση της ελευθερίας έστω και δια της βίας και της επιβολής έξωθεν, ακόμη δηλαδή και όταν απουσιάζει η προσήκουσα αντίστοιχη διάθεση αναγνώρισης της ελευθερίας. Επίσης, η δικαυκή επιβολή της ελευθερίας δεν επιτρέπει η κοινωνία των προσώπων να ευτελίζεται σε αντικειμενική παράσταση η οποία καθορίζει αυτήν την κοινωνία ως ένα προς υλοποίηση αγαθό. Το δίκαιο αποτελεί την θετική ολοκλήρωση της έννοιας της ελευθερίας και προκύπτει ως το αποτέλεσμα της αντιστροφής της απόβλεψης προς το πρόσωπο. Υπό αυτή την έννοια το δίκαιο είναι η ίδια η απόλυτη αυτοσυνείδηση – η ελευθερία ως πραγματική κοινή σχέση αναγνώρισης.